

Kosztolányi, a „tanár“.

Kosztolányi öt tanulmánykötetéről szándékozom írni. Félig-meddig posztumusz-kötetekről, hiszen ennek az öt kötetnek anyaga könyvalakban összegyűjtve csak a költő halála után jelent meg. De így együtt talán nagyobbak a költőnek életében megjelent valamennyi köteténél. Még a verseknek is fölébe kerekednek: költő írta ezeket is, és talán nagyobbak, mint a „költő“ művei.

Életében verseire ügyeltünk legjobban, így irányított bennünket a kritika. Mert gépiesen alkalmazta a szabályt, hogy a vers magasabbrendű, mint a próza. Azt hitte, hogy a próza csak logikai kapcsolatok kifejezésére alkalmas, és a *közlésen* túl nem kapunk tőle semmit. Néha aztán maguk a szerzők is mostohagyermekként kezelték „cikkeiket“. Maga Kosztolányi is. Versei feltűnőbbek is voltak; időnkint csoportosan is megjelentek. Ezek az „apróságok“ pedig maradtak szanaszét hírlapok és folyóiratok hasábjain eltemetve. Ott pedig hamar a múlté válik minden. Mert amennyire mohón várjuk előfizetett folyóiratainkat, époly nehezen nyúlunk a régi évfolyamokhoz. Igazi életet csak a könyv biztosít a műnek. A könyv az irodalmi örökkévalóság látható megjelenési formája.

Az öt Kosztolányi-kötet egyik-másik darabját talán olvastuk annak idején, mégis mintha csupa újdonság kerülne elénk a „friss“ kötetek lapjain. Sőt maga a szerző is most mutatkozik be. A tanulmányokból egy új Kosztolányi-arc néz felénk: a *tanár*. A szó legkevésbé kellemtelen értelmében: hiszen nincsen benne semmi „tanáros“.

Különös, hogy legjobb „irodalmáraink“ egyben költők is: Babits, Sík, Gyulai, Arany, Kölcsey, Csokonai. Még Péterfy és Riedl is költői látású tanárok. Szinte maga Horváth János marad meg „tudósnak“. De valami hasonlót kellene elmondanunk magunkról is. Mert a középiskolában sem megyünk sokra a tudományunkkal, ha a művészethez is nincs közünk: minden költő és minden művész a mi rokonunk és tanítómasterünk. Inkább vagyok irodalomtanár rapszodikus, meleg, „rendszeretlen“ beleéléssel, mint hűvös módszerességgel.

Kosztolányi nem volt tanár-egyéniesség, ezt írásain, vallomásain keresztül is meg tudjuk állapítani, de igenis tanító-egyéniesség volt. Üssük fel bármelyik könyvét, gazdagodva távozunk tőle. Éspedig olyasvalamit tanulunk, „mit nem tanítanak a tudós tanárok“. Ez pedig már Arany János ismert esete óta olyasmi szokott lenni, ami mindnyájunkat nagyon érdekel.

Mit tanulhatunk a Kosztolányi-féle tanár-típustól? Tudományunkat kézikönyvekből és tudósoktól szerezhethjük, de a tanítás hangját, stílusát, az anyag kezelését sokkal inkább a művészekről, a Kosztolányi- és Babits-féléktől. Az ő könyveik olvasgatása felér egy nyári továbbképző tanfolyammal.

A mi „előadónk“ ez alkalommal öt „kollégiumot“ hirdet. Öt könyve természetesen kínálja a szempontokat és az anyag csoportosítását; mit sem kell rajta változtatnom.

1. Magyar nyelv (*Erős várunk, a nyelv*). Mindenki érdekes könyvnek találta. Bebizonyosodott, hogy a rövid nyelvészeti cikkek érdeklők annyira a közönséget, mint akár az irodalmi vagy a technikai tanulmányok — csak jól legyenek megírva, kosztolányiasan. Az ő könyvének fejezetei valóban ilyenek: „fűszeres és lélektani izgalmakkal teljes olvasmányok“. Ő kívánja ilyennek a nyelvvel foglalkozó cikkeket. Ilyenek az övéi is, mert ő nem nyelvész, és nem is egyszerűen nyelvvédő vagy nyelvtisztító. Elsősorban művész ő, akinek a nyelv a szerszáma, amellyel dolgozik; de egyben anyag is a számára, melyben szunnyad a mondanivaló. Finomabb szerszámmal jobban dolgozhat, finomabb anyagból nemesebb remek kerülhet ki. Ilyen meggondolással közeledik Kosztolányi a nyelvhez: úgy, mint aki illetékes. Nem azért, mert a nyelv pedagógusa, ellenőre, hanem azért, mert a nyelv igazi művelője, gazdagítója: író.

Ez a helyzete szabja meg „pedagógiai“ magatartását is. Szívesen olvassuk javításait, helyesbítéseit, feddéseit még akkor is, ha rólunk van szó. Jó nevelő: nem személyeskedik. Tehát jobban biztosítva van szavainak a hatása. Kár, hogy nem mindig ez a helyzet a nyelvészek és a nyelvgondozók körül.

Céljának megfelelően ebben a könyvben a gondolatról a szavakra tereli a figyelmet. Még a remekművek titkait is ezeken keresztül lesi meg. Az íráselemzésnek is milyen ötletes módszerét ajánlja: a *kihúzás* művészetét! Ne a „szép jelzőket“, az „értékes gondolatokat“ húzassuk alá, hanem töröltsük — a felesleges szavakat. A remekműben minden szó a helyén van elmozdíthatatlanul, pótolhatatlanul. Diákjaink írásaiban már bizonyára akad kihúzni való. Micsoda jó módszere kínálkozik itt a stílusitanításnak! A *lényeglátásra való nevelés*, mely nem meztelen gondolatokra törekszik, csak a hamis „szépségek“ leleplezését és halálát jelenti.

A mi stílusunk legyen olyan, mint az építészetünk: az egyszerűség művészete. A neobarokk irodalmi stílust, mely hamis díszítéssel még mindig kísért néhány „esztétikusunk“ írásaiban, époly kevéssé tudjuk elviselni, mint a hibrid neobarokk építészetet. Mind a kettőt üresnek találjuk.

Röviden: mire nevel minket Kosztolányi könyve? A *szavak* szeretetére. Szeretnünk kell a szavakat, és egy szótár lapozgatásában épügy gyönyörűségünket kell találnunk, mint egy regény olvasásában. Micsoda élmény pl. az ő számára, mikor a Szentírás egyik mondatát különböző nyelvű fordításokban megvizsgálja! Milyen mélyen bele tud látni egy-egy nép lelkébe, gondolkodásmódjába, „filozófiájába“, etikájába a *szavak mélyein* keresztül!

Kosztolányi könyvét olvasva kedvünk támad a nyelv, és elsősorban a magyar nyelv tanulmányozására. De a szerző ízlése, mérséklete arra is figyelmeztet, hogy a mindenáron való magyarító kedvünkben a megbélyegzett szavak helyébe ne rokkant szavakat ültessünk. Engem pl. a

„kolléga“ helyett újabban használt „kartárs“ épügy megborzaszt, mint a „rossz“ „füsttelen nap“ helyett a „jó“-nak ajánlott „dohánymegajánlás napja“. A nyelv nemcsak logika ügye. Sőt azé a legkevésbé. Sokkal inkább pszichológia, zene, hangulat és fiziológia is. Nemskóra lélekzetet kell vennünk egyik másik „ajánlott“ szavunk közepén.

2. Magyar irodalom (*Lenni vagy nem lenni*). Hogy Kosztolányi nemcsak a szavakat tudja vizsgálni, hanem a szellemeket is, azt a következő kötete igazolja. Nem ad rendszeres irodalomtörténetet, de minden magyar írótipusból megrajzol néhány arcképet. Aki ezt a huszonegy jellemzést elolvasta, az kezébe vehet bárkit a magyar írók közül, aki a 20. századig írt; boldogulni fog, mert Kosztolányi megtanította őt olvasni.

Mintha egyenesen nekünk, tanároknak írta volna ezeket a jellemzéseket: sehohsem törekszik teljességre az anyagban, de igen, az író lélektani bemutatásában. Így minden kulcsot a kezünkbe kapunk, és részesít még abban az örömben is, hogy magunk is megtanulunk záradakat nyitogatni.

Nem ezt szokták olvasás művészetének nevezni?

Kosztolányi rövid könyvében csak vázlatokat adhat, de mégsem marad madártávlatban az írótól? Ha kell, a legaprólékosabb szóvizsgálatig is elmegy. Hiszen az irodalomban nem a gondolatokon, hanem a szavakon fordul a nagyság kérdése. Nem Vörösmarty gondolatairól, hanem Vörösmarty szavairól szoktunk beszélni. Van természetesen a géniuszban a szavakon felül álló valami is, de különös, hogy a géniusznak „szavajárása“ van, és ebben következetes. Mindig ugyanabból az anyagból szabja a ruháját — és mégsem lehet megunni: a stílus az ember. Hogy a szavak mennyivel fontosabbak az írók és az egész magyar irodalom megértésében, mint azt mi irodalom-tanítás közben gondolni szoktunk, annak igazolására álljon itt az a vallomás, amellyel Kosztolányi a Pázmány-fejezetet kezdi: „Pázmány Péter közelebb áll hozzám, mint bármelyik más prózairónk. Szinte naponta olvasom. Az a vastag kilenc kötet, melyet a magyar tudományos egyetem adott ki, napjaim kedves enyhülete és fölfrissítője.“ Ime ez a „mindennapi“ olvasmánya annak, aki a világirodalom minden nagyságával meg tudott barátkozni. Ne értsük őt félre. Az ő szó-kultusza nem „szóhüvelyezés.“ A szavak csak azok a kémtük, amelyekkel levizsgál a szellem mélyébe. A szavakon keresztül jut el Vörösmarty és Arany költői paradicsomába is. De a szavak magukban csak minták a „szövetből“, melyet a szellem magára ölt, hogy láthatóvá váljon. És Kosztolányi mindig tovább lát a pusztá szón. Meggyőzhet erről a kötet bármelyik darabja: a Petőfiről írt cikk épügy, mint a Bessenyei-jellemzés.

Ez az a könyv, amely Babits Mihály meg nem írt magyar irodalomtörténetét pótolja — és nem a Szerb Antalé. Szegény az a magyar tanár, aki Szerb Antal könyve nélkül nem tud *korszerűen* tanítani. Tudjuk, hogy van ilyen „felekezet“ a magyar tanárok között. Figyeljük csak meg őket. Ők azok, akik a saját tetszetős fogalmazásaikkal akarnak sikert aratni, és a tanítványok fülében „megragadni“, és nem azzal, ami az íróból előhozható, ami az íróból a fenomenológia módszereivel

megmutatható. A magyar tanárok meggondolatlan negyed- vagy ötöd-része nem a klasszikusok, hanem a Szerb Antal szeretetére nevel.

Szerb Antal könyve valóban nem „száraz“, de a „színes“ beszédnek a tanár könnyen áldozatul esik, mert felmentve érzi magát az író egyéni, alapos átélésétől: minek töltson órákat Kölcsey mellett, mikor „úgy is meg van Szerb Antalban“?

Irodalmi érzéket nevelni és olvasási kedvet kelteni — ez volna a középiskolai irodalomtanítás főcélja. Erre alkalmas Kosztolányi könyve is. Tankönyvnek mégsem lenne kívánatos, mert az iskolában számonkérés is van. A tankönyvnek erre is kell gondolnia, tehát kissé rendszeresebben kell haladnia, a teljességet jobban meg kell közelítenie, és több „foghatót“ kell adnia. Ha azonban egyik legerterjedtebb középiskolai irodalomtörténetünk új kiadása és a Kosztolányi-könyv között kellene választani, én mégis Kosztolányi könyvét választanám. A most divó „kérdve kifejtő“ módszer szerint mennék talán annyira Kosztolányi hézagosa könyvével is, mint a másik „irodalomtörténettel“, melynek „gondolatkelző“ kérdései legtöbbször találos kérdések, és teljességre annyira nem törekszik, hogy Kölcsey Parainesisét és a Himnuszt teljesen elejti a tárgyalásból! De arra ügyel, hogy a felvilágosodás „eszméit“ Kazinczy korának minden írójánál „kimutassa“.

3. *Ma i magyar irodalom (Kortársak)*. A kötet tartalomjegyzéke nem nagyon mutatós: Ady, Gárdonyi, Juhász, Mikszáth, Radviczky nevét is olvasod, de még több a nem klasszikus író, még kabarészerző neve is előfordul (Nagy Endre). De csak kezd el olvasni a könyv bármelyik fejezetét, egyre növekvő izgalommal olvasod a sorokat, akár kiről is szóljon a hosszabb-rövidebb cikk. Tudjuk, hogy nem csak Gárdonyi vagy Nagy Endre teszi érdekessé az olvasnivalót, hanem maga Kosztolányi is. Mint ahogyan az iskolában is nem Arany János, a „tárgy“ teszi tanulságossá és szemnyitogatóvá az előadást, hanem maga a tanár is, aki vezeti az órát. Milyen tanulságos számunkra ez a könyv, amelyben csip-csupságokon keresztül épen csak hogy valamit mond egy-egy kortársról a kortárs. Gárdonyit csak a versein keresztül látjuk, Négyesy László szemináriumi óráin kerül elénk, Tóth Árpádot néhány verssora alapján ismerjük meg. Nem komolykodó, lezárt, értékelő tanulmányok ezek, csak hozzászólások, észrevételek, csevegések, hiszen „kortársak“-ról van szó, akik még nem készek, befejezettek, de egy-egy művükkel, megnyilatkozásokkal talán közelebbről érintenek bennünket, mint Jósika Miklós összes műveivel. Kortársaink szavaira élénken „reagálunk“, és ilyenkor más a hangunk, más a mértékünk, más a célunk is, mint amikor a *Bánk bán*-ról vagy a *Buda haláláról* „adunk elő“.

Kortársainknak is meg kell szólalniok katedránkon, és kortársainkról is kell nyilatkoznunk. Ezt várják is tőlünk tanítványaink, és néha itt dől el, hogy milyen tanárnak tartanak minket. Pedig kortársakról szólni a legnehezebb. Itt nekünk kell ítéletet mondanunk: néha a divattal és a hirtelen kelt „közvéleménnyel“ ellentéteset. S a művészet épen az lesz, hogy tanítványaink, akik legtöbbször a divat után mennek — nekünk higgyenek, és ne tartsák a nemzet íróinak és prófétáinak

azokat, akik csak ügyesen játszanak a szavakkal, közben önmagukat keresik, és nem méltók arra, hogy a nemzet legnagyobb kincsének, az ifjúságnak szeretetét és megbecsülését bitorolják.

4. Világirodalom (*Lángelmék*.) Irodalmat tanítunk, és mindenek előtt magyar irodalmat. Elgondolásunk szerint a magyar írók úgy állnak őrt szellemiségünk látóhatárán, mint a Kárpátok láncja a Magyar Alföld és a szelíd Dunántúl körül. De a Kárpátok lábukkal nemcsak az Alföldben gyökereznek, hanem idegen tájakba is belekapaszkodnak, s épen a legnagyobbra magasodó csúcsok: a Tátra és az Erdélyi-Havasok. Nem így vagyunk írónkkal is? A legnagyobbak fél-lábbal Európában állnak, s az időn és nemzeteken felül emelkedő legnagyobbakkal társalkodnak, bár amit mondanak, az elsősorban nekünk szól és hamisítatlanul magyar. E nagyok példája nekünk is mond valamit: az európai irodalom nagyjaihoz nekünk is el kell találnunk, azokhoz elsősorban, akiknek a társaságában valami dantei másvilági tájon a mieinket is szívesen együtt látnók.

A tanári önképzésnek talán nem a legkisebb adóssága ez a feladat, mert erre a leckére senkisémmé nógat bennünket. Ez nem olyan becsületbeli kötelességünk, mint a nyelvvédelem. Nem is botlunk beléje annyiszor, mint a mai magyar irodalom kérdéseibe folyóiratok és napilapok hasábjain. Persze nem arra a világirodalomra gondolok itt, amelynek a könyvkereskedelem olyan nagy hírét kelti. Azok legtöbbször csak divatos nevek és kérészéletű művek. Minél inkább „maiak“, annál inkább halandók. Én az „unalmas“ óriásokra gondolok: az alapokra. Nem lenne szabad akadnia irodalomtanárnak, aki nem olvasta Dantét. Mit tudunk Platonról és mit ismerünk Szent Agostonból? Shakespeare nevét semmiképpen sem tudjuk elkerülni, ha magyar irodalomról beszélünk, s tudjuk-e, miben van az ő nagysága? Tudjuk-e azt úgy megmondani, ahogyan Kosztolányiból élményszerűen megtanulhatjuk?

Ha őket, akik nagyjaink tiszteletének is tárgyai, jobban ismernők, mennyivel kevesebb hamis hangot tartanánk pacsirtaéneknek idehaza is. És egyszerre mennyire jobban el tudnók végezni az anyagot! Kölcsey érdekesebb lenne, mint Németh László, és Kemény olvashatóbb, mint Zilahy. És az is kiderülne, hogy mi az a Móricz Zsigmond-féle „robosztus erő“. Igényesebbek lennénk a „lángelme“ és a „tehetség“ címek osztogatásában!

Most talán egy kicsit túl is mentem a *Lángelmék*-nyújtotta „tanulási“ lehetőségeken. Bevallom, igen, és közben Babits könyvére is gondoltam: *Az európai irodalom történetére*. Úgy érzem, ezt a két könyvet, a Babitsét és a Kosztolányiét össze kell fognunk. Különbözők s épen ezért kiegészítik egymást. Babits könyve anyagban teljesebb, látásban is lényegesen más. Kosztolányi könyve kristályos tisztaság, szinte csodáldozunk, hogy a klasszikusok ennyire egyszerűek, átvilágíthatóak. Babits nagyjai rejtelmesebbek. Kosztolányi itala a forrás tiszta vize, Babits színjátzó aszúborot tölt nekünk. Mindkettő az élet itala lehet. Az egyik józanít és élesen látóvá tesz, a másik azoknak való, akik tudják, hogy titkok vesznek körül bennünket, és nem akarnak mindenek „a végére járni“.

5. Irodalomesztétika (*Abécé*). Így is nevezhetném: a finomságok könyve. Az imponderabiliák könyve ez a gyűjtemény: a lebegő, súlytalan finomságoké, amelyek az irodalmat megkülönböztetik mindattól, ami nem irodalom, akár tudománynak, akár másnak nevezzék. Azokról az „apróságok“-ról beszél itten Kosztolányi, amelyeken a költői természet megismerszik, akár Vörösmartynak, akár Rímkovács Józsefnek hívják a gazdáját. Mert Kosztolányi nemcsak a lángelméket szereti példának venni. Mikor a költői lényeg megmutatásáról van szó, szívesen nyúl a második, vagy akár az ötödik „vonalba“ is. S ilyenkor még izgalmasabb lesz a mondanivalója. Ilyenkor úgy hallgatjuk, mint amikor valaki egy etruszk terrakotta szobron akarná velünk megértetni a Pheidias-i művészet lényegét. Pl. épen Rímkovács József versein mutatja meg, hogy hogyan kezd a közönséges prózai szöveg verssé válni. Őt hallgatva szinte látjuk, hogy a szónak hogyan nő szárnya.

Ki volt Rímkovács József? Mi már alig tudjuk. Még a nevét is kisbetűvel írjuk, így vált fogalomká. Nem is gondolunk rá, hogy élő ember volt, aki még korára is hatott. Mit tudnánk mondani, ha könyve kezünkbe kerülne? Eldobnók, mert csak „klasszikusokról“ szabad beszélnünk. De mi néha klasszikusainkról is unalmasabbak vagyunk, mint Kosztolányi erről a jelentéktelen emberről. Úgy érezzük, hogy ha tanár volna Kosztolányi, a Rímkovácsokon, Édes Gergelyeken, Kónyi Jánosokon, Hazafy Vera Jánosokon keresztül is meg tudná kedveltetni az irodalmat: mindig jellegzetest, és egyetemesen irodalmi tudna mondani róluk. — Lám, nemcsak az író teszi, hanem a tanár is! Tartok tőle, hogy tanítványaink közül sokan átiratkoznának Kosztolányi osztályába, hogy a Rímkovácsról tartott előadásokon keresztül szeressék meg az irodalmat: még klasszikusainkat is.

Csupa műhelytitok és leleplezés ez a könyv, mint mikor a bűvész az előadás végén megmutatja: íme így csinálom! Szinte csodálkozunk, hogy milyen egyszerű az írás „technikája“, a vers és a regény „születése“, a fordítás „ábécéje“. De ha elmélkedni kezdünk, rájövünk, hogy a titok tulajdonképpen megmarad titoknak, s csak a tiszteletünk nő a bűvész iránt.

Az *Abécé* apróságai vizsgáztatnak meg bennünket a legjobban. Ha ezeket a finomságokat nem tudjuk méltányolni, eltévesztettük a szakunkat. Akkor hiányzik az az érzékszervünk, amely irodalomtanárokká avat bennünket, és folyton csak eszméssel, tartalmakkal, rendszerezéssel, műfaji kérdésekkel bibelődünk. Így válik azután szürkév, egyhangúvá a tanításunk. Mert az utóbbiakban kevés a változat, az írók legtöbbször nem gondolatokban és mesékben, tárgyokban, hanem „lényegtelen“ dolgokban különböznek egymástól. Így válnak egyénivé, és így kerülnek egymástól óriás távolságokba. Ha egy istentagadó író megtér, világnézete megváltozik, de az ő sajátos szörendje továbbra is megmarad, s erről akkor is ráismerhetek, ha írásának tartalma és szelleme mindazzal ellenkezik, amit eddig tőle olvastam. Aki ezt nem veszi észre, az nem az íróat olvassa benne.

Íme így „tanít“ bennünket Kosztolányi. Nem rendszeres tanár, mégis milyen jó lenne hozzá iskolába járni. Hézagosan tanít ugyan, de megtanít a tárgyról gondolkodni és megtanít kiegészíteni. Úgy tudjuk, ez a középiskola célja. És a gondolkodás tanításához nem a rendszerek bemagoltatása az út.

Kosztolányi „módszerével“ elérhetjük azt, hogy tanítványaink minden kérdésre meg tudnak felelni, ami az irodalomra tartozik. És ha az érettségin olyan elnöki kérdésekre mint: a Zalán futásában Árpád sátra hány rézdárdára van feszítve? — mégsem tudnának megfelelni, arra akár büszkék is lehetünk.

Befejeztem. A kiszabott terjedelemben nem volt terem elmondani mindent, ami Kosztolányiról ebben a vonatkozásban elmondható. De felesleges is lett volna. Hiszen Kosztolányi szerint minden valóban emberi írásmű befejezetlen. A szavak, a mondatok csak elkezdések, melyeket az olvasónak kell továbbfoglalmaznia — a maga számára, hogy benne a gondolat létté váljon és elinduljon az ő saját szellemi vérkeringésében.

Megyer József

Neveléstani alapkérdések. II.*

3. A nevelői célkitűzés.

1. 1926-ban, részletezően foglalkozva a nevelői céloknak a nevelés történetében érvényre jutott rendkívüli *tartalmi* sokszerűségével, állást foglaltam a „*formai*“ cél elsődlegessége mellett és a nevelés formai célját „a természetes életfejlődés figyelembe vételével minél magasabbrendű, mert minél teljesebb *lelki egyensúlyozottság*“ elérésében, más fogalmazásban a „legteljesebb . . . önérték-kifejtésnek és az *egyre magasabbrendű értékek* irányában való fejlődésnek legjobb lehetőségét“ jelentő és „a *végző értékek harmonikus*“ *végcélját* szem előtt tartó egyéni kibontakozás teljességében¹ jelöltem meg, rámutatva arra, hogy e formai célkitűzésből (mint már idézeteink is utalnak rá), bizonyos alapvetően lényeges *tartalmi* célok is levezethetők. Ez az állásfoglalás azonban részletezőbb tisztázást, sőt bizonyos kiegészítést kíván: ez a kiegészítés következménye egyfelől a tényleges nevelői munka teljesebb *lélektani* kiemelésének, másfelől az *értékproblémákkal* való teljesebb leszámolásnak. Mert a nevelés — amely mindig alakít és végeredményben mindig pozitív értékűen építeni akar — részletmunkájában ténylegesen nem *csak* „kibontakoztat“, hanem a nevelői céljainknak meg nem felelő, sőt azok szabad érvényesülését gátló, értékteleneknek, vagy éppen károsaknak ítélt személyi jegyeket *visszafejleszteni* (vagy legalább szabad kifejlésükben meggátolni) is igyekszik. Ezért ezentúl a kibontakoztatandóknak ítélt személyiségjegyek között fontosságuk és kibontakoztatási értékrendjük szempontjából nemcsak az *egyéni har-*

* Az első rész megjelent e folyóirat V. évf. 9–10. számában.

¹ A *nevelői célkitűzés problémájához* (Berlin, Voggenreiter, 1926.) 56. és 59. l.